

EGZISTENCIALISTINIAI VYTAUTO KAVOLIO LIBERALIZMO PAGRINDAI

ALVYDAS NOREIKA

Straipsnyje gilinamasi į filosofinius Amerikos lietuvių visuomenės ir mokslo veikėjo Vytauto Kavolio liberalizmo teorijos pagrindus. Jame siekiama atskleisti koherencijos problemą, su kuria lietuvių išeivių mąstytojas susiduria plėtodamas savąjį liberalizmo versiją, ir būdą, kuriuo tą problemą stengiasi įveikti. Koherencijos problema kyla dėl to, kad Kavolis siekia sukurti *integralųjį liberalizmą*, kuris apimtų ne tik liberalizmo, bet ir kitų modernių pasaulėžiūrų, pirmiausia *konservatizmo*, principus. Kadangi savo pamatinėmis orientacijomis liberalizmas ir konservatizmas yra vienas kito priešingybė, kyla klausimas, kaip galima juos suderinti ir sukurti integralųjį liberalizmą kaip nuoseklią mąstymo ir veiklos sistemą. Įrodinėjama, kad galimybės suderinti liberalizmo ir konservatizmo sąlygas Kavolis ieško filosofinės antropologijos srityje. Mąstytojas žmogaus sampratą grindžia prielaida, kad pamatinę žmogiškosios egzistencijos struktūrą sudaro *aš* kaip šis, konkretus, nepakartojamas, savarankiškas bei laisvas individas ir *pasaulis*, kurio centre – tautinė bendruomenė ir jos kultūrinė tradicija. Santykis tarp *aš* ir pasaulio apibrėžiamas dvejopai. Viena vertus, nei *aš*, nei pasaulis yra neredukuojami vienas į kitą. Jie yra savarankiški egzistencijos elementai. Antra vertus, *aš* ir pasaulis yra tarpusavyje susiję. Jie vienas kitą įgalina: bendruomenė ir jos kultūrinė tradicija suteikia *aš* turinį, kurio jis pats nepa-

Alvydas Noreika – Lietuvos kultūros tyrimų instituto Šiuolaikinės filosofijos skyriaus mokslo darbuotojas (el. paštas: alvydasn@gmail.com).

© Alvydas Noreika, 2016

Straipsnis įteiktas redakcijai 2016 m. rugsėjo 14 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2016 m. lapkričio 2 d.

jėgus susikurti, – *prasmės*, – o *aš* užtikrina bendruomenės ir jos kultūrinės tradicijos gyvavimą. Iš kavoliškosios žmogaus sampratos kyla atitinkama egzistencinė liberalizmo, konservatizmo ir integralaus liberalizmo ontologija. Egzistencinį liberalizmo pagrindą sudaro *aš*, konservatizmo – pasaulis, o integralusis liberalizmas remiasi ne viena kuria pamatinės žmogiškosios egzistencijos struktūros dalimi, bet visa ja. Pamatiniu egzistencijos lygmeniu jokio liberalizmo ir konservatizmo konflikto nėra. Liberalizmo ir konservatizmo dermę, o kartu ir integraliojo liberalizmo, kaip nuoseklios mąstymo ir veiklos sistemos, galimybę užtikrina tai, kad jų reprezentuojami egzistencijos elementai yra ne tik atskiri, bet ir tarpusavyje susiję. Liberalizmo ir konservatizmo konfliktas kyla tada, kai jie suabsoliutinami ir juos siekiama paversti visa apimančiomis pasaulėžiūromis.

Ivadas

Vytautas Kavolis yra viena ryškiausių figūrų XX a. antros pusės Lietuvos liberalizmo kontekste. Jis buvo vienas iš liberalios lietuvių išeivių organizacijos *Santara–Šviesa* steigėjų ir lyderių, ilgus metus (1959–1996) redagavo liberalios pakraipos visuomenės ir kultūros žurnalą *Metmenys*. Liberaliosios kultūros įsitvirtinimas Nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje taip pat neapsiėjo be Kavolio. Jo vieši pasisakymai opiais visuomenės ir kultūros klausimais, patarimai Atviros Lietuvos fondo Leidybos programos vykdytojams, kokias knygas versti į lietuvių kalbą, pradėti organizuoti Lietuvoje *Santaros–Šviesos* suvažiavimai skleidė liberalizmo idėjas plačiojoje Lietuvos visuomenėje. Kavolis padėjo šioms idėjoms įgyti ir institucinį pavidalą – aktyviai palaikė politinės partijos *Lietuvos liberalų sąjunga* įsteigimą 1990 m.

Kavolis reiškėsi ne tik kaip organizatorius ir idėjų propaguotojas, bet ir kaip liberalizmo teoretikas. Savo liberalizmo versiją lietuvių išeivių veikėjas įvardijo kaip *kultūrinį liberalizmą* ir jį skyrė nuo *politinio* bei *ekonominio liberalizmo*. Skiriamasis kultūrinio liberalizmo bruožas yra tas, kad šis liberalizmas pirmenybę teikia ne *laisvajai rinkai* (ekonominis liberalizmas) ar *teisinei valstybei* (politinis liberalizmas), bet *kultūrai*, o joje – *moralei*. Kavolis rašo: „Kultūriniam

liberalams reikšmingiausias moralinis sąmoningumas ir jo išraiška, žmogaus santykis su idėjomis, su kitais žmonėmis ir savimi.¹

Žvelgiant iš liberalizmo kaip kolektyvinės pasaulėžiūros perspektyvos, kavoliškoji kultūrinio liberalizmo idėja yra paradoksali. Pripildant liberalizmą kultūrinio turinio, kėsinausi į vieną iš jo pamatinių principų – *vertybinį neutralumą*. Juk nuo XVI–XVII a. siautusių religinių karų laikų liberalizmo šalininkai savąją pasaulėžiūrą pateikia kaip receptą, leidžiantį vienoje valstybėje taikiai sugyventi skirtingiausių vertybinių įsitikinimų piliečiams, o šią funkciją, jų įsitikinimu, liberalizmas gali sėkmingai atlikti tik nesusisaistydamas su jokiomis vertybėmis. Bene iškalbingiausias šiuo atžvilgiu yra vienas iš liberalizmo klasikų Johnas Locke'as: „Sakysi: ar viešajai valdžiai aš ginčiju tą galią, kurią jai visi pripažįsta, būtent moraliai neutraliuose dalykuose, ir, šią galią panaikinus, jai neliktų įstatymų leidimo objekto? Atsakau: sutinku, kad moraliai neutralūs dalykai – ir, ko gero, vien jie – yra įstatymų leidžiamosios valdžios objektas.“² Jei liberalizmas traktuojamas kaip viena iš daugelio moralinių kultūrų³, tai kaip jis gali atlikti moderatoriaus vaidmenį moralinių konfliktų atveju? Juk jis pats, norom ar nenorom, tampa aktyviu šių konfliktų dalyviu.

Antra vertus, politinės teorijos požiūriu kultūrinio liberalizmo idėja yra įdomi ir vaisinga. Ji skatina mąstyti apie liberalizmą, ar jis būtų ekonominis, ar politinis, ne kaip izoliuotą reiškinį, bet kaip sudedamąją kultūros dalį. Traktuojant liberalizmą kaip įaugusį į platesnį kultūrinį kontekstą, atsiveria galimybė ieškoti neįsisąmonintų prielaidų, be kurių liberalizmas negalėtų atsirasti ir toliau sėkmingai funkcionuoti.

¹ Kavolis V., „Liberalaus galvojimo erdvėje“, *Metmenys* 63, 1992a, p. 39.

² Locke J., „Laiškas apie toleranciją“, vertė R. Plečkaitis, Plečkaitis R., *Tolerancija*, Vilnius: Pradai, 1998, p. 285.

³ Plačiau žr. Kavolis V., *Moralizing Cultures*, Lanham, New York, London: University Press of America, Inc., 1993a, p. 41–43.

Be to, nuostata, kad liberalizmas remiasi platesnėmis nei vien politinės ar ekonominės idėjos kultūrinėmis prielaidomis, leido Kavoliui naujai pažvelgti į šios pasaulėžiūros sklaidą įvairiose kultūrose ir visuomenėse. Mąstytojas atrado liberalizmo pėdsakų net tose kultūrose, kuriose pastarasis neįgijo politinių ir ekonominių formų. Kavolis teigia: „Nors liberali demokratinė *politinė sistema* savo ištakomis yra išimtinai vakarietiška (tačiau tam tikru laipsniu sėkmingai įdiegta bent jau Japonijoje ir Indijoje), vietinių liberalios ir romantinės-anarchistinės *moralinių kultūrų* analogų gali būti atrasta ir nevakarietškose civilizacijose. Vis dėlto pastarieji turi savitų pavidalų, akivaizdžių net tada, kai vakarietiški modeliai pritaikomi prie nevakarietišku aplinkybių. „Liberalumas“ Kinijoje visada buvo grindžiamas etiniu rimitumu, o Japonijoje – estetinė jausena.“⁴

Kavolio liberalizmo teorija yra sulaukusi nemenko tyrinėtojų dėmesio. Leonidas Donskis gilinas į Kavolio poziciją liberalizmo ir nacionalizmo santykių atžvilgiu ir į tai, kaip lietuvių išsivijęs veikėjo politinės pažiūros atsispindi jo mokslinėje ir visuomeninėje kultūrinėje veikloje⁵. Skiriamuosius kavoliškojo liberalizmo bruožus ir

⁴ Kavolis V., *Moralizing Cultures*, Lanham, New York, London: University Press of America, Inc., 1993a, p. 44.

⁵ Donskis L., „Vytautas Kavolis – visuomenės ir kultūros kritikas“, *Metmenys* 73, 1997, p. 3–41; „Vytautas Kavolis: Civilizational Analysis as a Social and Cultural Criticism“, *Comparative Civilizations Review* 38, 1998, p. 38–70; *The End of Ideology and Utopia? Moral Imagination and Cultural Criticism in the Twentieth Century*, New York: Peter Lang, 2000a; „Vytautas Kavolis as Social and Cultural Critic“, Baranova J. (ed.), *Lithuanian Philosophy: Persons and Ideas*, Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2000b, p. 261–293; „Vytautas Kavolis – visuomenės ir kultūros kritikas“, Kavolienė R., Kuolys D. (sud.), *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000c, p. 194–219; „Vytautas Kavolis: Toward a Polylogue of Civilizations“, *Comparative Civilizations Review* 51, 2004, p. 26–43; *Loyalty, Dissent, and Betrayal. Modern Lithuania and East-Central European Moral Imagination*, Amsterdam, New York: Rodopi Editions B. V., 2005a, p. 33–40 ir 57–71; *Tapatybė ir laisvė. Trys intelektualiniai portretai*, Vilnius: Versus aureus, 2005b, p. 59–98; „Vytauto Kavolio civilizacijų teorija ir jos pagrindiniai probleminiai židiniai: stilius, sąžinė ir tapatybė“, Andrijauskas A. (sud.), *Kultūrologija 12. Rytai–Vakarai. Komparatyvistinės studijos, t. IV*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005c, p. 172–196.

jo likimą Nepriklausomybės metais aptaria Egidijus Aleksandravičius⁶. Kavolio idėjų recepcijos išsilaisvinusioje Lietuvoje klausimo neapeina ir Gintautas Mažeikis⁷. Laimutė Tidikytė lygina Kavolio ir Kaupo individualizmo sampratas⁸. Karolis Klimka atskleidžia liberalias moteriškumo ir vyriškumo modelių analizės paskaitų kurse *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*⁹ implikacijas¹⁰. Paulius Subačius pabrėžia sąsajas tarp Kavolio politinių pažiūrų ir jo akademinės elgsenos, ir liberalų pastarosios pobūdį vertina teigiamai¹¹, nors anksčiau buvo neigiamai atsiliepęs apie mokslininko parašytos lietuvių kultūros istorijos politinį angažuotumą¹². Ramutis Karmalavičius nagrinėja ankstyvasias lietuvių išeivijos liberalo idėjų formuluotes¹³. Daiva Dapkutė brėžia paraleles tarp Kavolio teorinių nuostatų ir jo organizacinės veiklos¹⁴. Justinas Dementavičius aptaria kavoliškąją

⁶ Aleksandravičius E., „Laisvė, moralybė ir jos šėtonai“, Aleksandravičius E., Dapkutė D. (sud.), Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 5–20; „Išlaisvintas liberalizmas ar posovietinis be-laisvis?“, Donskis L. (sud.), *Lietuviškasis liberalizmas / 2*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 15–38.

⁷ Mažeikis G., „Liberalios sąmonės dialektika ir kasdienybės revoliucija“, Donskis L. (sud.), *Lietuviškasis liberalizmas / 2*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 184–214.

⁸ Tidikytė L., „Individualizmo trajektorijos: Vytautas Kavolis ir Julius Kaupas“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 91–102.

⁹ Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992b.

¹⁰ Klimka K., „Slaptažodis – „liberalizmas“: Vytautas Kavolis ir literatūros politika“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 27–39.

¹¹ Subačius P., „Vytauto Kavolio akademinės laikysenos pamokos“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 7–13.

¹² Subačius P., „Ižvalgos ir konstrukcijos“, *Naujasis židinys* 5, 1992, p. 64–65.

¹³ Karmalavičius R., „Vytautas Kavolis: „Be konvulsijų priimti skirtingumus“ (ne vien tik šeštojo dešimtmečio egzodą kamavusi problema)“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 135–157.

¹⁴ Dapkutė D., *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė: politiniai – organizaciniai aspektai. 1945 m. – šeštojo dešimtmečio pabaiga*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 217–252.

laisvės sampratą, lygindamas išeivijos katalikų ir liberalų politines pažiūras¹⁵.

Nors tyrinėjimų gausu, filosofiniai Kavolio liberalizmo teorijos pagrindai yra menkai nagrinėti. Siekiant prisidėti prie šios spragos užpildymo, straipsnyje bus siekiama išryškinti koherencijos problemą, su kuria lietuvių išeivių mąstytojas susiduria plėtodamas savąją liberalizmo versiją, ir būdą, kuriuo ją stengiasi įveikti.

1. Integralus liberalizmas: liberalusis nacionalizmas ar liberalusis konservatizmas?

Išskirtinė Kavolio mąstymo ypatybė – teorinis pliuralizmas. Mokslininkas dirbo pačiuose įvairiausiuose tyrimų laukuose: plėtojo nacionalinio charakterio studijas, vaizduojamojo meno sociologiją, socialinės patologijos studijas, kultūrinę psichologiją, literatūros sociologiją, civilizacijų analizę ir lituanistines studijas. Kiekviename jų apibrėždamas tyrimų objektą, rinkdamasis tyrimo priemones ir apibendrinamas rezultatus, jis plačiai naudojosi įvairiomis disciplinomis (sociologija, psichologija, antropologija, istorija, menotyra) ir jų teikiamais teoriniais bei empiriniais ištekliais.

Teorinis pliuralizmas būdingas ne tik moksliniam, bet ir politiniam Kavolio mąstymui. Vienas pats, nuo kitų pasaulėžiūrų izoliuotas liberalizmas jo netenkino. Leonidas Donskis teigia:

Nors Kavolis visada laikėsi liberaliosios pozicijos, jo teorinėje vizijoje liberali moralinė kultūra gali įgyti tikrą teorinę ir moralinę vertę tik užmezgusi dialogą arba net polilogą su kitomis – ir klasikinėmis, ir moderniomis – moralinėmis kultūromis. <...>

Tai yra būtent tas teorinis kontekstas ir moralinis akcentas, iš kurių kyla idėja susieti moralines kultūras, t. y. laisvai dalyvauti keliose moralinėse kultūrose, o kartu ir kritiškai kvestionuoti bei simboliškai koreguoti savo kultūrą iš lyginamosios perspektyvos. Mokslininko dalyva-

¹⁵ Dementavičius J., *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 263–271.

vimas keliose moralinėse kultūrose ir jų kritiškas tyrimas tampa dalimi mokslininko moralinės biografijos. Sugebėjimas reflektuoti savo dalyvavimą keliuose kultūrinės logikos modeliuose, tuo teoriškai susisiejant su jų tarpusavio sąveika ir kontekstu, daro galimą visuomenės ir kultūros kritiką. Tai darydamas, jis atsiduria įsivaizduojamoje kitų individų galerijoje ir jų moralinių biografijų simboliniuose archyvuose.¹⁶

Iš visų pasaulėžiūrų, su kuriomis Kavolis nori derinti liberalizmą, Donskis išskiria *nacionalizmą*. Tyrinėtojas įsitikinęs, kad nacionalizmo reikšmė Kavolio politiniam mąstymui yra tokia, kad bendrąsias mąstytojo pažiūras galima apibūdinti kaip *liberalųjį nacionalizmą*.

Donskio poziciją, kad Kavolis pirmiausia siekia liberalizmą papildyti nacionalizmu, komplikuoja tai, jog XX a. šeštame dešimtmetyje publikuotuose teoretiko tekstuose, kuriuose pirmąkart atvirai dėstomi jo politinės teorijos pagrindai, be liberalizmo, randame minimą ne nacionalizmą, bet konservatizmą¹⁷. Tuose tekstuose deklaruojamas siekis liberalizmą suderinti su konservatizmu ir sukurti *integralųjį liberalizmą*. Apibrėžiant *Santaros* organizacijos tikslus, integralusis liberalizmas apibūdinamas taip:

Istorinis procesas vyksta, kaip dialogas tarp sustingusių konservatorių ir brutalių individualistų [liberalų – A. N. past.]. <...>

Bendruomenę riša tie **tre tieji**, kurių iš mandagumo dar neminėjome, nes jie esame mes patys. Tai **integralūs liberalai**, kurie, galbūt, neturi nei ramaus tikrumo paveldėtąją tradiciją, nei nėra patys kūrybiški. Bet jie gali talpinti savo pergyvenime ir tai, kas sena, ir priimti nauja, tuo praplečiant paveldėjimą, į jį įglaudžiant naujuosius elementus, kritiškai nuvalant juos nuo kiekvienai naujovei būdingo ekstremizmo ir perdėto pasitikėjimo savimi.

¹⁶ Donskis, 2005b, p. 81–82.

¹⁷ Kavolis V., „Tradicija ir kūryba bendruomenės gyvenime“, Aleksandravičius E., Dapkutė D. (sud.), Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006a (1959), p. 236–238; „Laisvės samprata socialiniuose moksluose“, Aleksandravičius E., Dapkutė D. (sud.), Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006b (1959), p. 249–255; „Santaros funkcija bendruomenėje“, Aleksandravičius E., Dapkutė D. (sud.), Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006c (1958), p. 508–509.

Integralieji liberalai gali būti tolerantiški abiem pusėm, nes jie stovi tarp jų ir yra pilni geros valios. Jie yra kritiški ir jie sintezuoja tai, kas kraštutiniams iš vienos pusės ar iš kitos pusės atrodė tik ekskomunikuoti tegalimos priešybės. Bet jie įgalina **bendrosios** kultūros progresą.

Ir tai yra santariečių funkcija visuomeniniame gyvenime. Jie vieni tegali ją išpildyti.¹⁸

Šioje vietoje kyla klausimas: Tad kas gi pagaliau Kavolis yra – liberalus konservatorius ar liberalus nacionalistas? O gal bėgant laikui iš vieno tapo kitu? Kad atsakytume į šiuos klausimus, būtina gilintis į konservatizmo ir nacionalizmo santykius ir Kavolio poziciją jų atžvilgiu.

Konservatizmas ir nacionalizmas yra savitos pasaulėžiūros, kurios gali turėti bendrą sąlyčio tašką, o gali ir neturėti. Viskas priklauso nuo to, kaip tam tikros konservatizmo atmainos atstovai traktuoja *tautą*. Kaip teigia lenkų tyrinėtojas Władysławas T. Kulesza, egzistuoja tokios konservatyvios ideologijos, „kurios nepripažįsta tautos idėjos savaimine vertybe“, ir tokios, „kurios į pirmąsias konservatizmo ideologijos principų sąrašo eilutes įrašo tautos idėją“¹⁹. Pasak jo, „ši idėja suteikia konservatizmui ryškų nacionalistinį atspalvį“²⁰.

Apibrėždamas konservatizmo ir nacionalizmo santykį, Kavolis pirmenybę teikia antrajai pozicijai. Maža to, jo politinėje teorijoje iš esmės nelieka jokie skirtumo tarp abiejų pasaulėžiūrų:

Nacionalistinio-konservatyvaus tipo moralinė kultūra remiasi arba tam tikra tradicija kaip žmogiškojo elgesio nuoseklumo ir subalansuotumo šaltiniu (anapus kurios egzistuoja arba beprasmė netvarka, arba kitos vienodai gerbtinos tradicijos), arba „pirmykšte“, istoriškai konkrečia bendruomene, kurią individas įsipareigoja savo herojiškais veiksmais, kuriuos tampa pajėgus atlikti prisiimdamas įsipareigojimą, palaikyti ar atgaivinti. <...>

Individas pirmiausia yra ištikimas tiems – mirusiems ir gyviesiems, – su kuriais kartu įsipareigojo tokiai tradicijai ar bendruome-

¹⁸ Kavolis, 2006c (1958), p. 508–509.

¹⁹ Kulesza T. W, *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma littera, 1998, p. 22.

²⁰ Ten pat, p. 22.

nei. Gavęs didžiąją dalį savo gyvenimo moralinės substancijos iš šios tradicijos ar bendruomenės patyrimo, jis įsipareigoja perduoti šią substanciją kitai jos narių kartai.²¹

Būtina pasakyti, kad, nors konservatizmą ir nacionalizmą Kavolis tapatina, jų terminus vartoja nevienodai intensyviai. XX a. šeštame dešimtmetyje publikuotuose Kavolio tekstuose figūruoja tik konservatizmo sąvoka. *Nacionalizmo* juose nėra. Tačiau nuo XX a. septinto dešimtmečio svarstymams apie liberalizmą ir jo santykį su kitomis pasaulėžiūromis iš publicistikos didžiąja dalimi persikėlus į mokslines publikacijas, situacija radikaliai pasikeičia. *Konservatizmas* ir jo vediniai nueina į antrą planą, o į pirmąjį iškyla *nacionalizmas*. Konservatizmo terminai, savarankiškai ar derinant juos su nacionalizmo sąvokomis, daugiausia vartojami kalbant apie *moralines kultūras*²².

Minėti terminijos poslinkiai greičiausiai įvyko dėl mąstymo konteksto pokyčių. XX a. šeštame dešimtmetyje, formuojantis Kavolio pasaulėžiūrai, JAV vyko liberalizmo ir konservatizmo šalininkų diskusijos. Tad, perkeldamas šią diskusiją į lietuvišką terpę ir ją susiedamas su lietuviškomis realijomis (būtinybe ginti liberalizmą nuo konservatyvių katalikų, pirmiausia filosofo Antano Maceinos²³, kritikos), Kavolis svarbiausią liberalizmo dialogo partnerį įvardijo *konservatizmu*. Vengti atvirai vartoti nacionalizmo terminą teoretišką galbūt galėjo paskatinti ir po Antrojo pasaulinio karo Vakaruose

²¹ Kavolis V., *Moralizing Cultures*, Lanham, New York, London: University Press of America, Inc., 1993a, p. 45.

²² Ten pat, p. 45–46, 47–48, 106, 113, 119, 133; Kavolis V., „Moralinės kultūros: žemėlapiai, trajektorijos, įtampos“, Gasiliūnas V. (sud.), *Metmenų laisvieji svarstymai 1959–1989*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993b (1979), p. 188–190; *Sąmoningumo trajektorijos: lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994a (1986), p. 137, 138, 150, 155, 163, 164.

²³ Maceina A., „Liberalizmo kelias į bolševizmą“, Rybelis A. (sud.), Maceina A., *Raštai, t. 12: Socialinė ir politinė filosofija*, Vilnius: Margi raštai, 2007a (1948), p. 205–226; „Ginčas dėl liberalizmo“, Rybelis A. (sud.), Maceina A., *Raštai, t. 12: Socialinė ir politinė filosofija*, Vilnius: Margi raštai, 2007b (1948), p. 227–236; „Liberalizmo teisinimas“, Rybelis A. (sud.), Maceina A., *Raštai, t. 12: Socialinė ir politinė filosofija*, Vilnius: Margi raštai, 2007c (1948), p. 237–249.

įsivyravusi neigiama viešoji nuomonė apie šią pasaulėžiūrą dėl jos sąsajų, tikrų ar tariamų, su fašizmu. O nacionalizmo termino įsivyravimą vėlesniuose Kavolio tekstuose galėjo sąlygoti mokslininko įsitraukimas į nacionalizmo studijas, kurios suaktyvėjo nuo XX a. septinto–aštunto dešimtmečio, Europoje ir pasaulyje atgimus nacionalistiniams sąjūdžiams. Vargu ar buvo įmanoma šiose studijose išsi-versti be nacionalizmo sąvokos.

Vis dėlto, atsižvelgdami į tai, kad iš esmės Kavolio politinė teorija susiformavo XX a. šeštame dešimtmetyje, toliau vartosime tik tą terminą, kuris figūruoja to laikotarpio tekstuose, – konkrečiai, konservatizmo sąvoką.

2. Integraliojo liberalizmo koherencijos problema

Kurdamas integralųjį liberalizmą, Kavolis neketina atsisakyti nė vieno pagrindinio liberalizmo ir konservatizmo principo: nei individualizmo, nei bendruomeniškumo, nei laisvės, nei lojalumo (pagarbos autoritetui), nei abejonės, nei tikrumo (autoriteto nekvestionavimo), nei kaitos, nei pastovumo, nei universalizmo, nei partikuliarizmo. Todėl kavoliškąjį liberalizmą persmelkia keletas įtampų:

- a) individualizmo–bendruomeniškumo,
- b) laisvės–paklusimo,
- c) abejonės–tikrumo,
- d) kaitos–pastovumo,
- e) universalizmo–partikuliarizmo.

Kiekviena iš šių įtampų sukuria paradoksą. Siūloma tuo pat metu laikytis dviejų priešingų dalykų: mąstyti, kad ontologine prasme individas bet kurių socialinių darinių atžvilgiu yra pirminis ir kartu kad nepirminis, kad tikrovės pagrindą sudaro į atskirų individų sumą neredukuojamos socialinės visumos; elgtis savo nuožiūra ir būti lojaliam tautinei bendruomenei ir jos tradicijai; viskuo abejoti ir tikėti tradicijos neklystamumu, keistis ir vadovautis nekintančia tradicija;

būti įsipareigojusiam tiek universalioms, tiek specifinėms, tik konkrečiai tautai būdingoms vertybėms.

Į minėtas kavoliškojo liberalizmo įtampas yra atkreipę dėmesį ir kiti tyrinėtojai. Egidijus Aleksandravičius rašo: „Jaunojo Kavolio publicistikoje į ilgesnį laiką besitęsiančią giją pynėsi dar keli dalykai. Tai individualizmo ir lietuviškojo patriotizmo reiškiniai, nere-tai sunkiai tarp savęs derėję tiek intelektualinėje, tiek visuomeninėje plotmėje. Kavoliškame galvoje ir santarietiškame liberalume šitai kažkaip susiderino.“²⁴

Frazė „kažkaip susiderino“ išduoda opią Kavolio politinės teorijos supratimo problemą: mąstytojas nepakankamai atskleidžia, kaip jam pavyksta įveikti liberalizmo ir konservatizmo prieštaravimus ir sukurti logiškai nuoseklią, integruotą teoriją, o ne įvairiarūšių dalykų samplaiką, iš kurios mąstymo ir veiklos lygmeniu gali kilti bet kas, nelygu situacija. Problemą galima formuluoti ir trumpiau: kaip integralusis liberalizmas įmanomas kaip nuosekli mąstymo ir veiklos sistema?

Donskis, kalbėdamas apie Kavolio pastangas derinti liberalizmą ir konservatizmą, kurį, kaip minėta, tyrinėtojas įvardija nacionalizmu, teigia, jog šis derinimo darbas vyksta ne politinės filosofijos, bet istorijos priemonėmis. Donskio teigimu, Kavolis siekęs atrasti konkrečių istorinių liberalizmo ir nacionalizmo derinimo pavyzdžių ir taip parodyti, kad jų sutarimas galimas. Donskis rašo:

Suvokdamas, kaip problemiška ieškoti liberalizmo šaknų – ar bent apraiškų – Vidurio ir Rytų Europos politinėje istorijoje, Kavolis bandė identifikuoti bei analizuoti ir konkrečias liberalias laikysenas, ir paties liberalumo elementus lietuvių tautinio atgimimo istorijoje <...>. Tai darydamas Kavolis teoriškai ir intelektualiai susiejo nacionalistinę bei liberalią moralines kultūras, pasitelkdamas sąmonės istorijos perspektyvą. Kitaip jis čia neišvengiamai būtų patyręs nesėkmę, nes nei politinė teorija, nei praktika negali suteikti pakankamo pagrindo susieti šiuos, sakytum, vienas kitą neigiančius dalykus.²⁵

²⁴ Aleksandravičius, 2006, p. 14.

²⁵ Donskis, 2005b, p. 78.

Iš tikrųjų, Kavolis ieško istorinių bei kultūrinių liberalizmo ir konservatizmo derinimo pavyzdžių. *Nepriklausomi žmonės* (Antanas Strazdas, Simonas Daukantas, Jonas Basanavičius, Vincas Kudirka, Juozas Tumas-Vaižgantas, Vincas Krėvė-Mickevičius, Antanas Škėma) ir jų sąjūdžiai²⁶ jam yra tie, kuriems pavykę sutaikyti abi minėtas pasaulėžiūras. Vis dėlto dar prieš imantis istorinių tyrinėjimų jau reikia būti įsitikinusiam, kad iš viso galima rasti tai, ko trokšti. Kitaip sakant, jau iš anksto būtina žinoti, kad iš principo liberalizmo ir konservatizmo sintezė įmanoma. Priešingu atveju gresia aklas klaidžiojimas po istorijos brūzgynus, nežinant, ką juose galima rasti. Todėl manome, kad, dar prieš leisdamasis į istorinius tyrinėjimus, Kavolis jau turėjo būti atradęs teorinį liberalizmo ir konservatizmo suderinimo būdą, o atrasti pavyzdžiai geriausiu atveju jam galėjo atlikti kitas funkcijas: papildomos savo liberalizmo teorijos *legitimacijos*, parodant, kad ši teorija turi galias istorines šaknis ir kad panašių pažiūrų laikėsi nemaža dalis istoriniu požiūriu reikšmingų asmenų; abstrakčių teorinių teiginių *ilustravimo*, pasitelkiant konkrečius istorinius asmenis, judėjimus, įvykius ir situacijas; papildomo *argumentavimo*, vykstant viešoms diskusijoms, kurių mąstytojo idėjos turėjo sukelti daug, ir kitas panašias funkcijas.

1992 m., reaguodamas į viešojoje erdvėje pasirodžiusias mintis apie politinį Kavolio lituanistinių studijų sąlygotumą²⁷, Arūnas Sverdiolas iškelia mintį, kad ne tik lietuvių išeivių mokslininko atlikti tyrimai, bet net ir politiniai įsitikinimai yra nulemti jo egzistencinių apmąstymų. Sverdiolas teigia:

Kalbėdamas apie jam rūpimas pamatines kultūros alternatyvas: išsilaisvinimą ir nepilną išsilaisvinimą, laisvės išsigandimą, kultūros represyvumą bei autoritariškumą, Kavolis visuomet kalba kaip atstovas kartos, kuri ypatingos istorinės lemties ir intelektualinio sąžiningumo dėka įgijo „pilno išsilaisvinimo“ patirtį. Beje, iš tos patirties išauga ir atitinkama politinė galvosena – liberalizmas. Lietuviškasis liberalizmas

²⁶ Kavolis, 1994a (1986), p. 306–315.

²⁷ Subačius, 1992, p. 64–65.

yra pagimdytas lietuviškojo egzistencializmo, kurio neįmanoma suprasti be „nužemintųjų“ ir santariečių filosofinio mąstymo.²⁸

Šios įžvalgos iki šiol niekas – nei pats Sverdiolas, kuris pačias Kavolio egzistencialistines pažiūras, kaip jos išdėstytos studijoje *Nužemintųjų generacija*²⁹, yra detalai nagrinėjęs³⁰, nei kiti kavolistas – neišplėtojo. O tai būtina padaryti norint suprasti, kaip mąstytojas grindžia liberalizmo ir konservatizmo suderinimo ir integralaus liberalizmo sukūrimo galimybę. Tokią galimybę jis įžvelgia egzistencialistiškai orientuotoje filosofinėje antropologijoje.

Tai, kad Kavolis galėjo politiniame mąstyme panaudoti egzistencialistinės filosofijos elementų, neturėtų stebinti. Pastaruoju metu ši filosofijos kryptis neretai pasitelkiama tik subjektyvioms gyvenimo prasmės paieškoms, neturinčioms nieko bendra su viešuoju gyvenimu, o to negalima pasakyti apie XX a. antrąjį ir trečiąjį ketvirtį. Tuo metu egzistencializmas kartu buvo ir politinės minties bei veiksmo filosofija. Šioje vietoje galima prisiminti vokiečių filosofo Martino Heideggerio flirtą su nacionalsocializmu³¹, prancūzų filosofo Alberto Camus santykių su marksizmu peripetijas (įstojimą į Prancūzijos komunistų partiją, nepaklusimą, pašalinimą ir revoliucijos iškeitimą į laisvę ir maištą)³², kito prancūzų filosofo, Jeano Paulo Sartre'o,

²⁸ Sverdiolas A., „Figūros balsas“, Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 10.

²⁹ Kavolis V., *Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994b (1968), p. 63–120.

³⁰ Sverdiolas A., „Vytauto Kavolio kultūros filosofija“, Kavolienė R., Kuolys D. (sud.), *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000c, p. 51–93; „Kam literatams Vytautas Kavolis“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 14–26; „Vytauto Kavolio sociologijos filosofinės gijos“, *Athena: Filosofijos studijos* 7, 2011, p. 9–27.

³¹ Gillespie M. A., „Martin Heidegger's Aristotelian National Socialism“, *Political Theory* 28 (2), 2000, p. 140–166; Rockmore T., *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, Berkeley: University of California Press, 1992.

³² Foley J., *Albert Camus: From the Absurd to Revolt*, London and New York: Routledge, 2008.

egzistencialistinį marksizmą³³, abiejų jų dalyvavimą antifašistiniame pasipriešinime Antrojo pasaulinio karo metais, vokiečių filosofo Karlo Jasperso respublikonizmą³⁴ ir taip toliau.

3. Egzistencinė liberalizmo, konservatizmo ir integraliojo liberalizmo ontologija

Kalbant apie kavoliškojo liberalizmo ir egzistencializmo ryšį, pirmiausia būtina atkreipti dėmesį į vokiečių kilmės amerikiečių teologą ir filosofą Paulį Tillichą (1886–1965).

Teorinį Tillichio mąstymo braduolį sudaro būties teorija. Derinant Heideggerio ir Sartre'o, vokiečių klasikinės filosofijos atstovų Friedricho Schellingo bei Georgo Hegelio, XIX a. danų filosofo Sørenro Kierkegaardo ir kitų mąstytojų idėjas, joje plėtojamos tokios temos kaip *būtis*, *nebūtis*, *žmogiškoji būtis* ir jų tarpusavio santykiai. Atsižvelgdami į straipsnyje svarstomą klausimą, apsiribosime tik Tillichio siūloma žmogiškosios būties koncepcija.

Tillichas teigia, kad pamatinę žmogaus būties struktūrą sudaro *aš* ir *pasaulis*. Šis *aš* yra kai kas daugiau nei dekartiškasis *ego*. Jis apima ne tik *sąmonę*, bet ir *pasąmonę* bei *savimonę*. Iš reikšmingiausių *aš* ypatybių teologas nurodo absoliutų nepakartojamumą, nepriklausomumą nuo kitų ir gebėjimą laisvai veikti. Visas šias ypatybes mąstytojas kildina iš savimonės turėjimo: „Savęs teigimo subjektas yra savyje centruotas *aš*. Būdamas savyje centruotas, jis yra individualizuotas *aš*. Jis gali būti sugriautas, tačiau negali būti padalytas: kiekviena jo dalis turi šio, o ne kito *aš* žymę. Jis negali būti ir pakeičiamas: jo savęs teigimas nukreiptas į save kaip šį, unikalų, nepakartojamą ir nepakeičiamą individą.“³⁵

³³ Desan W., *The Marxism of Jean-Paul Sartre*, Garden City, New York: Anchor Books, 1966.

³⁴ Thornhill Ch., *Karl Jaspers: Politics and Metaphysics*, London and New York: Routledge, 2002.

³⁵ Tillich P., *The Courage to Be*, New Haven and London: Yale University Press, 1980 (1952), p. 87.

Tillichas atmeta Antikos filosofo Aristotelio pasiūlytą pasaulio kaip esinių visumos apibrėžimą. Vietoj jo jis renkasi reliacionistinį požiūrį: „Kad „pasaulis“ yra bendra visų esinių suma – neįsivaizduojama samprata. Kaip liudija graikiškas *kosmos* ir lotyniškas *universum*, „pasaulis“ yra struktūra ar daugio vienybė.“³⁶ Teologas pabrėžia esminį pasaulio pliuralumą. Jį sudaro į atskirus lygmenis susisluoksniavę įvairių tipų ryšiai. Iš jų patys svarbiausi yra ryšiai, sujungiantys žmones į *bendruomenę*, ar *socialiniai ryšiai*. Jų išskirtinumas aiškinamas tuo, kad jie įtarpina *aš* santykį su pasauliu. Tillichas rašo: „Realybės dalis, kurioje žmogus dalyvauja betarpiškai, – tai bendruomenė, kuriai jis priklauso. Per ją ir tik per ją dalyvaujama pasaulyje kaip visumoje ir visose jo dalyse.“³⁷

Aš ir pasaulio santykį Tillichas apibrėžia dvejopai. Viena vertus, jie yra atskiri. Nei *aš* yra išvedamas iš pasaulio, nei, atvirkščiai, pasaulis – iš *aš*. Antra vertus, jie yra tarpusavyje susiję: „Nėra saviemonės be pasaulio sąmonės, bet ir atvirkščiai yra teisinga. Pasaulio sąmonė galima tik visiškai išsivysčiusios saviemonės pagrindu.“³⁸ Jei nors vienas iš jų prarandamas, prarandamas ir kitas. Tillichas rašo: „*Aš* be pasaulio yra tuščias, o pasaulis be *aš* negyvas.“³⁹

Aš tuštumas reiškia, kad jis nėra prasmų versmė. Jis pats vienas nepajėgus susikurti prasmų, o be šių įveikti *nebūties grėsmę*, kuri šiuo atveju reiškiasi kaip *tuštumos* ir *beprasmybės nerimas*, ir pasiekti žmogiškosios būties pilnatvę. Prasmų jam gali suteikti tik dalyvavimas pasaulyje, įsitraukimas į bendruomenę ir jos tradicijos perėmimas. Tačiau, tapus bendruomenės nariu, gresia pavojus prarasti save kaip šį, unikalų, nepakartojamą ir laisvą individą. Jei taip atsitinka, *aš* prarandamas, sugriaunama pamatinė žmogiškosios būties struktūra ir nepasiekiami būties pilnatvė. Tik tada, kai dalyvaujant ben-

³⁶ Tillich P., *Systematic Theology: Three Volumes in One*, Chicago: University of Chicago Press, 1967, p. 170.

³⁷ Tillich P., *Drąsa būti*, vertė N. Norkūnienė, Vilnius: Vaga, 1999 (1952), p. 68.

³⁸ Tillich, 1967, p. 171.

³⁹ Ten pat, p. 171.

druomenės gyvenime išsaugomas individualus ir nepakartojamas *aš*, įveikiama nebūties grėsmė, išsaugoma pamatinė žmogiškosios būties struktūra ir atsiveria kelias į būties pilnatvę.

Tillichio idėjas Kavolis perima kūrybiškai. Vokiečių kilmės amerikiečių teologas pamatinę žmogiškosios egzistencijos struktūrą pristato statiškai, o lietuvių išėivių mąstytojas ją dinamizuoja. *Nužemintųjų generacijoje* Kavolis svarsto, kaip vyksta jos įsisąmoninimas. Taria ma, kad pradžioje žmogus egzistuoja susitapatinęs su bendruomene ir jos kultūrine tradicija ir nesuvokia savojo unikalumo. Priverstinė Tėvynės netektis nutraukia jo ryšį su pasauliu – gimtąja žeme, bendruomene bei jos istorija – ir visa tai jam tampa svetima. Kalbėdamas apie savąją karo pabėgėlių kartą, Kavolis teigia:

Egzilis – tai subrendimas žmogiškai denatūralizuotos egzistencijos realybei – iš esmės pakeitė jos santykį su žeme ir su prigimtimi <...>.

Tai ir yra pirmoji, aiškiausiai matoma šios kartos charakteristika. Ji yra nužemintųjų generacija: karta, praradusi žemę, praradusi naivų bradūniškąjį tikėjimą prigimties harmonija ir stiprybę, karta, kuri meluotų, jei kalbėtų apie savo priklausomybę tam, kas žmogui duota. <...>

Žemė – kartu ir priklausomybės prigimčiai, ir istorinių namų simbolis. Bet nužemintųjų generacija yra savo vaikystėje pergyvenusi praradimo siaubą <...>.⁴⁰

Išgyvendamas šią totalaus praradimo būklę, žmogus ir įsisąmonina, kad jis yra ne tik tam tikros vietos ar bendruomenės narys, bet ir atskiras individas. Mąstytojas rašo: „Atplēštas nuo žemės, žmogus juo labiau pririštas prie savęs, nes tik jis pats tėra likęs savo vienintele nuosavybe. Jis negali nuo savęs pabėgti.“⁴¹ *Aš* vienišumą dar labiau pagilina susvetimėjimas su Dievu.

Kavolis įsitikinęs, kad vienas pats, iš savęs ir sau, *aš* nepajėgus prasmingai gyventi. Pasak mąstytojo, „kad galėtumėm būti savim, reikia turėti, kam priklausyti“⁴². Tai jis gali daryti tik iš naujo susisais-

⁴⁰ Kavolis, 1994b (1968), p. 69.

⁴¹ Kavolis, 1994b (1968), p. 71.

⁴² Kavolis, 1994b (1968), p. 106.

tydamas su kitais žmonėmis – pirmiausia visais kenčiančiaisiais⁴³, draugais⁴⁴, savo tautine bendruomene⁴⁵ ir galiausiai visais ekskomunikuotaisiais⁴⁶. Tauta, be abejo, yra pati svarbiausia. Jos reikšmę Kavolis apibūdina taip: „Bendruomenę šiuo atveju galime suvokti ne vien įprastine sociologine prasme. Pro konkrečią bendruomenę, susidedančią iš žmogaus santykių su žmonėmis, išvelgiame visų žmogui reikšmingų daiktų universumą. Bendruomenė – žmogaus ir egzistencijos tarpininkė apskritai. Žmogaus santykis su jo bendruomene – sukonkretintas jo santykiavimo su žmogiškosios egzistencijos visuma pavidalas.“⁴⁷ Tačiau iš naujo, laisvai ir sąmoningai susisaistydamas su kitais, *aš* jau nepraranda ir savojo individualumo. Šis įtvirtinamas dvejopai. Viena vertus, žmogus visiškai nesusitapatina su savo bendruomene. Jis pasilieka laisvę kritikuoti tai, ką jos gyvenime atranda negero. Antra vertus, ir pati bendruomenė priverčia žmogų jaustis išskirtiniam. Už kritiką visuomenė žmogų atstumia: „Bendruomenės santykis su savo gelbstinčiais žmonėmis <...> yra, žinoma, toks, kokio degeneruotoje bendruomenėje ir tegalima laukti. Bendruomenė nebepajėgia atvirai ir tiesiai pažvelgti dogma nepašventintu, nekaltu žvilgsniu. Todėl ji išduoda žmogų savo nejautrumu tiems gyvybiams impulsams, kurių nėra palietusi jos pačios korupcija <...>.“⁴⁸

Bendruomenė, kaip ir *aš*, nėra pati sau pakankama. Ji negali egzistuoti be to, kas jai įsipareigoja ir ją atmena. Kavolis teigia: „<...> Mūsų sąmonės gelmėse prabyla nesunaikinamas sentimentas, kad būtume ištikimi tiems, kuriuos tik mes tegalime prisiminti.“⁴⁹ Antra vertus, bendruomenė neišvedama iš *aš* vidujybės. Jie abu yra susiję, tačiau skirtingi žmogiškosios egzistencijos elementai.

⁴³ Kavolis, 1994b (1968), p. 72–77.

⁴⁴ Kavolis, 1994b (1968), p. 78–81.

⁴⁵ Kavolis, 1994b (1968), p. 96–104.

⁴⁶ Kavolis, 1994b (1968), p. 111.

⁴⁷ Kavolis, 1994b (1968), p. 96.

⁴⁸ Kavolis, 1994b (1968), p. 110–111.

⁴⁹ Kavolis, 1994b (1968), p. 99.

Taigi matome, kad kavoliškoji filosofinė antropologija pagrindiniais savo momentais sutampa su tilichiškąja žmogaus samprata.

Be abejo, Tillichas – ne vienintelis egzistencialistas, padaręs įtaką Kavoliui. Be jo, dar galima paminėti tokius autorius kaip Sartre'ą ir Camus. Taip pat svarstytinas Kavolio santykis su lietuviškojo egzistencializmo tradicija – Antanu Maceina, Juozu Girniumi ir kitais. Vis dėlto, palyginti su Tillichu, kitų egzistencialistų įtaka Kavoliui yra ribota. Pažintis su jų darbais arba sustiprina vokiečių kilmės amerikiečių teologo idėjų įtaigumą, arba leidžia užpildyti jo paliktas tuščias nišas, kurios Kavoliui yra svarbios, tačiau vis dėlto nekeičiančios jo filosofinės antropologijos esmės. Pavyzdžiui, sartriškoji laisvės samprata priklauso prie pirmojo tipo įtakos, o Camus nepasidavimo absurdui (*maišto*) idėja – prie antrojo tipo.

Minėta filosofinė antropologija leidžia Kavoliui išplėtoti atitinkamą egzistencinę liberalizmo, konservatizmo ir integralaus liberalizmo ontologiją. Būtina pasakyti, kad ši ontologija publicistiniuose šešto dešimtmečio tekstuose yra nepakankamai eksplikuota. Ji lieka glūdėti gelminiame svarstomų politinių idėjų lygmenyje. Nepaisant to, remiantis paralelėmis tarp Kavolio integralaus liberalizmo koncepcijos ir jo filosofinės antropologijos, išdėstytos *Nužemintųjų generacijoje*, ją galima nesunkiai rekonstruoti.

Lietuvių išėivių mąstytojas teigia, kad liberalizmas ir konservatizmas yra ne paviršiniai žmogiškosios egzistencijos reiškiniai, tačiau esmingai įsišakniję jos pamatinėje struktūroje, kurią sudaro *aš* kaip konkretus, nepakartojamas, savarankiškas ir laisvas individas ir *pasaulis*, kurio centre – tautinė bendruomenė ir jos kultūrinė tradicija. Liberalizmas reprezentuoja *aš*, o konservatizmas – pasaulį.

Kavolio įsitikinimu, nei liberalizmas, nei konservatizmas negali pretenduoti aprėpti žmogiškosios egzistencijos visumą. Jei taip atsitinka, tuomet žmogiškoji egzistencija esmingai nukenčia. Konservatizmas iš žmogaus atima individualumą ir laisvę, kitaip sakant, sunaikina jo *aš*, o liberalizmas įstumia į beprasmiškumą, suprask,

nutraukia jo ryšį su pasauliu. Mat be bendruomenės perduodamos tradicijos individas nepajėgus prasmingai gyventi. Tik abu kartu jie pajėgūs užtikrinti egzistencijos pilnatvę.

Pamatiniame egzistencijos lygmenyje, toliau tęsia mąstytojas, jokio liberalizmo ir konservatizmo konflikto nėra. Jų dermę užtikrina tai, kad *aš* ir pasaulis yra ne tik atskiri, bet ir tarpusavyje susiję. Jie vienas be kito negalimi. Liberalizmo ir konservatizmo konfliktas kyla tada, kai jie suabsoliutinami ir juos siekiama paversti visa apimančiomis pasaulėžiūromis.

Iš kavoliškosios liberalizmo ir konservatizmo ontologijos kyla ir atitinkamos išvados apie egzistencinius integralaus liberalizmo pagrindus: ši pasaulėžiūra, apimdama tiek liberalizmą, tiek konservatizmą, yra įsišaknijusi ne kurioje nors paskiroje žmogiškosios egzistencijos dalyje, bet jos visumoje. Integralusis liberalizmas nepaneigia nieko, kas yra esminga žmogaus būtyje, – nei *aš*, nei pasaulio. Todėl jis yra vienintelis būdas pasiekti gyvenimo pilnatvę.

Taigi egzistencialistiškai orientuota filosofinė antropologija leido Kavoliui mąstyti liberalizmą ir konservatizmą ne kaip vienas kitą paneigiančius, bet kaip papildančius principus ir taip pagrįsti integralaus liberalizmo, kaip nuoseklios mąstymo bei veiklos sistemos, galimybę.

Be abejo, ontologinė liberalizmo ir konservatizmo dermė visiškai nepanaikina minėtų integralųjų liberalizmą smelkiančių įtampų. Jos išlieka, tačiau savaime jos neskleidžia visa griauinančios galios. Šių įtampų naikinanti galia pažabojama atradus pusiausvyrą tarp priešingų jų polių. Ši pusiausvyra atrandama ne kartą visiems laikams, bet kiekvienoje situacijoje iš naujo.

Baigiant būtina pažymėti, kad bene labiausiai išsiskiria Kavolio ir Tillichio požiūriai į bendruomenę. Pastarojo kūryboje nerasime tautinės bendruomenės sureikšminimo. Kaip ir pridera filosofuojančiam teologui, jis į pirmą vietą iškelia religinę bendruomenę. Giliu Tillichio

įsitikinimu, tik dalyvaujantis religinėje bendruomenėje žmogus gali išsaugoti savąjį unikalumą ir laisvę:

Drąsa būti, kylanti iš Dievo aukščiau teizmo Dievo patyrimo, vienija ir pranoksta drąsą būti dalimi ir drąsą būti savimi. Ji išvengia tiek savęs praradimo dalyvaujant, tiek savo pasaulio praradimo per individualizaciją. Priėmimas Dievo aukščiau teizmo Dievo daro mus dalimi to, kas nėra dalis, o visumos pamatas. Todėl mes neprarandame „aš“ didesnėje visumoje, kuri nugramzdina jį ribotos grupės gyvenime. Jeigu „aš“ dalyvauja pačios būties galioje, jis atgauna save. Nes būties galia veikia per individualių „aš“ galią. Ji nepraryja jų kaip kiekviena ribota grupė, kolektyvizmas ir konformizmas. Štai kodėl Bažnyčia, atstovaujanti pačios būties galiai ar Dievui, kuris transcenduoja religijų Dievą, perteikia drąsą būti.⁵⁰

Tautinė bendruomenė, kaip matome, Kavoliui yra pati svarbiausia. Dalyvavimas joje, jo manymu, nekeltų jokios grėsmės žmogaus individualumui ir laisvei.

Be abejo, kyla klausimas, koks yra Kavolio santykis su religija. Tačiau tai jau būtų kito straipsnio tema.

Išvados

Savąją liberalizmo teoriją Kavolis plėtoja remdamasis prielaida, kad pati savaimė ši pasaulėžiūra yra nepakankama. Savo trūkumus esą ji galinti įveikti tik suėdama į santykius su kitomis moderniomis pasaulėžiūromis. Iš jų didžiausią reikšmę Kavolis teikia *konservatizmui*. Siekdamas suderinti liberalizmą ir konservatizmą ir sukurti *integralųjį liberalizmą*, Kavolis neketina atsisakyti nė vieno pagrindinio abiejų pasaulėžiūrų principo: nei individualizmo, nei bendruomeniškumo, nei laisvės, nei lojalumo (pagarbos autoritetui), nei abejonės, nei tikrumo (autoriteto nekvestionavimo), nei kaitos, nei pastovumo, nei universalizmo, nei partikuliarizmo. Todėl jis susiduria su koherencijos problema – kaip integralusis liberalizmas įmanomas kaip darni mąstymo ir veiklos sistema?

⁵⁰ Tillich, 1999 (1952), p. 138.

Koherencijos problemos sprendimo Kavolis ieško filosofinės antropologijos srityje. Mąstytojas savąją žmogaus sampratą grindžia prielaida, kad pamatinę žmogiškosios egzistencijos struktūrą sudaro *aš* kaip šis, konkretus, nepakartojamas, savarankiškas bei laisvas individas ir *pasaulis*, kurio centre – tautinė bendruomenė ir jos kultūrinė tradicija. Santykis tarp *aš* ir pasaulio apibrėžiamas dvejopai. Viena vertus, nei *aš*, nei pasaulis yra neredukuojami vienas į kitą. Jie yra savarankiški egzistencijos elementai. Antra vertus, *aš* ir pasaulis yra tarpusavyje susiję. Jie vienas kitą įgalina: bendruomenė ir jos kultūrinė tradicija suteikia *aš* turinį, kurio jis pats nepajėgus susikurti, – *prasmės*, – o *aš* užtikrina bendruomenės ir jos kultūrinės tradicijos gyvavimą.

Minėta filosofinė antropologija sudaro sąlygas Kavoliui išplėtoti atitinkamą egzistencinę liberalizmo, konservatizmo ir integralaus liberalizmo ontologiją. Iš kavoliškosios žmogaus sampratos kyla išvada, kad liberalizmas ir konservatizmas yra ne paviršiniai žmogiškosios egzistencijos reiškiniai, tačiau esmingai įsišakniję jos pamatinėje struktūroje. Liberalizmas reprezentuoja *aš*, o konservatizmas – pasaulį. Egzistencijos lygmeniu jokio liberalizmo ir konservatizmo konflikto nėra. Liberalizmo ir konservatizmo dermę užtikrina tai, kad jų reprezentuojami egzistencijos elementai yra ne tik atskiri, bet ir tarpusavyje susiję. Jų konfliktas kyla tada, kai jie suabsoliutinami ir juos siekiama paversti visa apimančiomis pasaulėžiūromis. Tokiu atveju nukenčia ir pati žmogiškoji egzistencija. Konservatizmas iš žmogaus atima individualumą ir laisvę, kitaip sakant, sunaikina jo *aš*, o liberalizmas jį įstumia į beprasmiškumą, nutraukdamas jo ryšį su pasauliu. Mat be bendruomenės perduodamos tradicijos individas nepajėgus prasmingai gyventi. Tik abu kartu jie pajėgūs užtikrinti egzistencijos pilnatvę.

Sudariusi sąlygas mąstyti liberalizmo ir konservatizmo dermės galimybę, egzistencialistiškai orientuota filosofinė antropologija kartu atveria kelią ir integraliajam liberalizmui. Kaip nuosekli mąstymo

ir veiklos sistema jis galimas dėl to, kad jį sudarantys liberalizmas ir konservatizmas fundamentaliu žmogiškosios egzistencijos lygmeniu ne konfliktuoja, bet dera.

Iš Kavolio prielaidos apie sintetinantį integraliojo liberalizmo pobūdį kyla išvada, kad ši pasaulėžiūra yra išsisknijusi ne kurioje nors paskiroje žmogiškosios egzistencijos dalyje, bet jos visumoje. Integralusis liberalizmas nepaneigia nieko, kas yra esminga žmogaus būtyje. Todėl jis yra vienintelis būdas pasiekti gyvenimo pilnatvę.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Aleksandravičius E., „Laisvė, moralybė ir jos šėtonai“, Aleksandravičius E., Dapkutė D. (sud.), Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 5–20.

Aleksandravičius E., „Išlaisvintas liberalizmas ar posovietinis belaisvis?“, Donskis L. (sud.), *Lietuviškasis liberalizmas / 2*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 15–38.

Dapkutė D., *Lietuvių išsivijios liberaliosios srovės genėzė: politiniai – organizaciniai aspektai. 1945 m. – šeštojo dešimtmečio pabaiga*, Vilnius: Vaga, 2002.

Dementavičius J., *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015.

Desan W., *The Marxism of Jean-Paul Sartre*, Garden City, New York: Anchor Books, 1966.

Donskis L., „Vytautas Kavolis – visuomenės ir kultūros kritikas“, *Metmenys* 73, 1997, p. 3–41.

Donskis L., „Vytautas Kavolis: Civilizational Analysis as a Social and Cultural Criticism“, *Comparative Civilizations Review* 38, 1998, p. 38–70.

Donskis L., *The End of Ideology and Utopia? Moral Imagination and Cultural Criticism in the Twentieth Century*, New York: Peter Lang, 2000a.

Donskis L., „Vytautas Kavolis as Social and Cultural Critic“, Baranova J. (ed.), *Lithuanian Philosophy: Persons and Ideas*, Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2000b, p. 261–293.

Donskis L., „Vytautas Kavolis – visuomenės ir kultūros kritikas“, Kavolienė R., Kuolys D. (sud.), *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000c, p. 194–219.

Donskis L., „Vytautas Kavolis: Toward a Polylogue of Civilizations“, *Comparative Civilizations Review* 51, 2004, p. 26–43.

Donskis L., *Loyalty, Dissent, and Betrayal. Modern Lithuania and East-Central European Moral Imagination*, Amsterdam, New York: Rodopi Editions B. V., 2005a, p. 33–40 ir 57–71.

Donskis L., *Tapatybė ir laisvė. Trys intelektualiniai portretai*, Vilnius: Versus aureus, 2005b, p. 59–98.

Donskis L., „Vytauto Kavolio civilizacijų teorija ir jos pagrindiniai probleminiai židiniai: stilius, sąžinė ir tapatybė“, Andrijauskas A. (sud.), *Kultūrologija 12. Rytai–Vakarai. Komparatyvistinės studijos, t. IV*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005c, p. 172–196.

Foley J., *Albert Camus: From the Absurd to Revolt*, London and New York: Routledge, 2008.

Gillespie M. A., „Martin Heidegger’s Aristotelian National Socialism“, *Political Theory* 28 (2), 2000, p. 140–166.

Karmalavičius R., „Vytautas Kavolis: „Be konvulsijų priimti skirtingumus“ (ne vien tik šeštojo dešimtmečio egzodą kamavusi problema)“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 135–157.

Kavolis V., „Liberalaus galvavimo erdvėje“, *Metmenys* 63, 1992a, p. 33–45.

Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992b.

Kavolis V., *Moralizing Cultures*, Lanham, New York, London: University Press of America, Inc., 1993a.

Kavolis V., „Moralinės kultūros: žemėlapiai, trajektorijos, įtampos“, Gasiliūnas V. (sud.), *Metmenų laisvieji svarstymai 1959–1989*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993b (1979), p. 173–195.

Kavolis V., *Sąmoningumo trajektorijos: lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994a (1986), p. 121–354.

Kavolis V., *Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai*, Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994b (1968), p. 63–120.

Kavolis V., „Tradicija ir kūryba bendruomenės gyvenime“, Aleksandravičius E., Dapkutė D. (sud.), *Kavolis V., Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006a (1959), p. 236–238.

Kavolis V., „Laisvės samprata socialiniuose moksluose“, Aleksandravičius E., Dapkutė D. (sud.), *Kavolis V., Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006b (1959), p. 238–259.

Kavolis V., „Santaros funkcija bendruomenėje“, Aleksandravičius E., Dapkutė D. (sud.), *Kavolis V., Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, Vilnius: Versus aureus, 2006c (1958) p. 508–509.

Klimka K., „Slaptažodis – „liberalizmas“: Vytautas Kavolis ir literatūros politika“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 27–39.

- Kulesza T. W., *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma littera, 1998.
- Locke J., „Laiškas apie toleranciją“, vertė R. Plečkaitis, Plečkaitis R., *Tolerancija*, Vilnius: Pradai, 1998, p. 261–313.
- Maceina A., „Liberalizmo kelias į bolševizmą“, Rybelis A. (sud.), Maceina A., *Raštai, t. 12: Socialinė ir politinė filosofija*, Vilnius: Margi raštai, 2007a (1948), p. 205–226.
- Maceina A., „Ginčas dėl liberalizmo“, Rybelis A. (sud.), Maceina A., *Raštai, t. 12: Socialinė ir politinė filosofija*, Vilnius: Margi raštai, 2007b (1948), p. 227–236.
- Maceina A., „Liberalizmo teisinimas“, Rybelis A. (sud.), Maceina A., *Raštai, t. 12: Socialinė ir politinė filosofija*, Vilnius: Margi raštai, 2007c (1948), p. 237–249.
- Mažeikis G., „Liberalios sąmonės dialektika ir kasdienybės revoliucija“, Donskis L. (sud.), *Lietuviškasis liberalizmas / 2*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 184–214.
- Rockmore T., *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, Berkeley: University of California Press, 1992.
- Subačius P., „Įžvalgos ir konstrukcijos“, *Naujasis židinys* 5, 1992, p. 64–65.
- Subačius P., „Vytauto Kavolio akademinės laikysenos pamokos“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 7–13.
- Sverdiolas A., „Figūros balsas“, Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 3–11.
- Sverdiolas A., „Vytauto Kavolio kultūros filosofija“, Kavolienė R., Kuolys D. (sud.), *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000c, p. 51–93.
- Sverdiolas A., „Kam literatams Vytautas Kavolis“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 14–26.
- Sverdiolas A., „Vytauto Kavolio sociologijos filosofinės gijos“, *Athena: Filosofijos studijos* 7, 2011, p. 9–27.
- Thornhill Ch., *Karl Jaspers: Politics and Metaphysics*, London and New York: Routledge, 2002.
- Tidikytė L., „Individualizmo trajektorijos: Vytautas Kavolis ir Julius Kaupas“, Karmalavičius R. (sud.), *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 91–102.
- Tillich P., *Systematic Theology: Three Volumes in One*, Chicago: University of Chicago Press, 1967.
- Tillich P., *The Courage to Be*, New Haven and London: Yale University Press, 1980 (1952).
- Tillich P., *Drąsa būti*, vertė N. Norkūnienė, Vilnius: Vaga, 1999 (1952).

SUMMARY

*THE EXISTENTIALIST FOUNDATIONS
OF VYTAUTAS KAVOLIS' LIBERALISM*

The article deals with philosophical foundations of the theory of Liberalism developed by the Lithuanian-American sociologist and one of the leaders of the Lithuanian diaspora in the USA Vytautas Kavolis (1930–1996). It aims to clarify the problem of coherence which Kavolis encounters while developing his political theory and the way of dealing with it by him. The problem is conditioned by the fact that the thinker seeks to develop *Integral Liberalism*, which would encompass not only Liberalism, but other modern political ideologies as well, especially *Conservatism*. By taking fundamental differences between Liberalism and Conservatism into account, the question arises about the possibility of their reconciliation and of the establishment of Integral Liberalism as a coherent system of thought and action. It is stated that Kavolis looks for conditions of both possibilities in the area of philosophical anthropology. The thinker's conception of man is grounded on a presupposition that the fundamental structure of human existence consists of *the self* and *the world*. The self is this particular, unique, autonomous and free individual. The world is the sum total of relationships. At the center of this totality stands the national community and its cultural tradition. The relationship between the self and the world is defined in two ways. On the one hand, they are not deducible from one another, therefore they are separate elements of human existence. On the other hand, the self and the world are interrelated. They cannot exist without one another. The community and its cultural tradition fill the self with content. They provide the self with meanings, which enable an individual to live meaningfully. It is supposed that the self is incapable to create meanings by itself. In one's turn, the community could not be alive without the self.

Kavolis' conception of man presupposes a defined existential ontology of Liberalism, Conservatism and Integral Liberalism. According to it, Liberalism has roots in the self, Conservatism – in the world, and Integral Liberalism is rooted in the whole structure of human existence. There is no conflict between Liberalism and Conservatism on the fundamental level of human existence. They are in accordance because their existential grounds, i.e., the self and the world, are not only separate, but also interrelated entities. Liberalism and Conservatism are involved in conflict when their meaning is overemphasized and efforts are made to establish them as all-embracing ideologies. If there is no real conflict between Liberalism and Conservatism, then Integral Liberalism is possible as a consistent system of thought and action, too.